

Култура у трансформацији

Зборник
Етнографског института САНУ
23

ISBN 978-86-7587-042-5

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY

Collection of Papers, Volume 23

Culture in Transformation

Editor in chief:

Dragana Radojičić

Editorial board:

Gojko Subotić, Radost Ivanova, Milica Bakić-Hayden, Marina Martinova,
Natalija Puškareva, Elena Uzeneva, Elefterios Alexakis, Peter Slavkovsky,
Sofija Miloradović, Bojan Žikić, Jelena Čvorović,
Mladena Prelić, Ljiljana Gavrilović

Secretary:

Marija Đokić

Accepted for publication by the reference of academician Dimitrije Stefanović and
associate member of the SASA Vojislav Stanovčić, at VII meeting of the
Department of Social Sciences SASA, on September 11, 2007.

BELGRADE 2007

ISBN 978-86-7587-042-5

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

Зборник 23

Култура у трансформацији

Главни и одговорни уредник:

Драгана Радојичић

Уређивачки одбор:

Гојко Суботић, Радост Иванова, Милица Бакић-Хајден, Марина Мартинова,
Наталија Пушкарева, Елена Узенева, Елефтериос Алексакис, Петер Славковски,
Софија Милорадовић, Бојан Жикић, Јелена Чворовић, Младена Прелић,
Љиљана Гавриловић

Секретар уредништва:

Марија Ђокић

Примљено на VII седници Одељења друштвених наука САНУ
одржаној 11. септембра 2007. године на основу реферата академика Димитрија
Стефановића и дописног члана САНУ Војислава Становчића

БЕОГРАД 2007

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 35/III, Београд, тел. 011-2636-804
eisanu@sanu.ac.yu
www.etno-institut.co.yu

Рецензенти:
академик Димитрије Стефановић
дописни члан САНУ Војислав Становчић

Лектор:
Софија Милорадовић

Превод:
Јелена Чворовић

Коректори:
Марија Ђокић
Биљана Миленковић-Вуковић

Штампа:
Академска издања
Београд

Тираж:
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства науке Републике Србије

Радови у овом Зборнику резултат су рада на пројектима:

Савремена сеоска и градска култура – путеви трансформације (бр. 1868), *Традиционална култура Срба – системи представа, обреда и социјалних институција* (бр. 2157), *Србија између традиционализма и модернизације – етнолошка и антрополошка проучавања културних процеса* (бр. 147020), *Антрополошко испитивање комуникације у савременој Србији* (бр. 147021) и *Етницитет: савремени процеси у Србији, суседним земљама и дијаспори* (бр. 147023), које у целини финансира МН РС.

Садржај Summary

Мирослава Малешевић, <i>Културни обрасци у обликовању женског идентитета. Проблем одрастања основношколци у Београду</i>	7
Miroslava Malešević, <i>Shaping female identity: cultural patterns and the problems of coming of age among girls in elementary school</i>	20
Александра Павићевић, <i>Живот савремене сеоске омладине – на примеру села Дубона код Младеновца</i>	21
Aleksandra Pavićević, <i>Contemporary Rural Youth: Life in the Village Dubona Near Mladenovac</i>	34
Сања Златановић, <i>Свадба и конструисање идентитета</i>	35
Sanja Zlatanović, <i>Wedding and Identity Construction</i>	46
Јадранка Ђорђевић, <i>Ко кога наслеђује? – врањски крај у другој половини двадесетог века</i>	47
Jadranka Đorđević, <i>Who Inherits Whom in the 2nd Half of the 20th Century in the Vranje Area?</i>	61
Љиљана Гавриловић, <i>Живот у новој средини: балканска избегличка прича</i>	63
Ljiljana Gavrilović, <i>Life in new environment: the Balkans refugee' story</i>	92
Мирослава Лукић-Крстановић, <i>Методе и извори истраживања етничности: Срби у Батањи</i>	93
Miroslava Lukić-Krstanović, <i>Methodology and Sources put Forward to Explore Ethnicity: the Serbs in Battony</i>	101
Младена Прелић, <i>Етнички идентитет Срба у Мађарској: резултати истраживања</i>	103
Mladena Prelić, <i>Ethnic Identity of the Serbs in Hungary: Research Results</i>	117
Мирјана Павловић, <i>Асимилација и мањинске организације Срба у Темишвару у историјском дискурсу</i>	119
Mirjana Pavlović, <i>Assimilation and Serbian minority organization in Timisoara: a historical discourse</i>	134
Мирјана Павловић, <i>Међунационални односи: Срби у Батањи</i>	135
Mirjana Pavlović, <i>International Relations: Serbs in Battonya</i>	150
Јелена Љворовић, <i>Caste behaviors among Gypsies in Serbia</i>	151
Јелена Љворовић, <i>Кастинско понашање Рома у Србији</i>	168

Мирослава Лукић-Крстановић, <i>Спектакли XX века: политичке арене и културне сцене у Србији</i>	169
Miroslava Lukić-Krstanović, <i>20th century spectacles: political arenas and cultural scenes in Serbia</i>	188
Ивица Тодоровић, <i>Резултати истраживања обреда литија - допунски осврт</i>	189
Ivica Todorović, <i>Religious Processions: Additional Results</i>	213
Милина Ивановић-Баришић, <i>Промене у годишњим обичајима у подавалским селима</i>	215
Milina Ivanović-Barišić, <i>Changes in Annual Customs in the Villages Underneath the Avala Mountain</i>	235

Мирјана Павловић

Међунационални односи: Срби у Батањи*

Међунационални односи између српске мањинске заједнице у Батањи и већинског мађарског становништва, с једне стране, као и две мањинске заједнице – српске и румунске, с друге стране, разматрају се у раду на јавном и приватном нивоу, као и на личном и колективном плану.

Проучавање Срба у Батањи (мађарска провинција Бекеш) започело је краћим теренским истраживањима у току 1990. и 1991. године, а на основу уговора о сарадњи између етнографских института САНУ и Мађарске академије наука. Непосредно затим истраживања су обустављена због санкција међународне заједнице према Југославији, да би 2001. године била обновљена, али у организацији Српске месне самоуправе у Батањи и уз финансијску подршку Српске самоуправе у Будимпешти.¹

Кључне речи:

међунационални односи, етничке границе, толеранција, етницитет

Теоријски оквир истраживања Срба у Батањи условљен је етнолошким одликама и друштвеним положајем проучаване групе. Применом симболичко-комуникацијског и функционалног аналитичког поступка разматра се обликовање и испољавање етничког идентитета Срба у Батањи, као културно и друштвено детерминисане етничке заједнице мањинског типа, у мултиетничком/мултикултурном окружењу, и то у синхронијској и дијахронијској перспективи. Као најприкладнији, прихваћен је савремени концепт етницитета/етничког идентитета, који комбинацијом ситуационих и супституционих приступа, као и културних и социјалних аспеката, подвлачи субјективну димензију и симболички карактер етницитета. Фокус

* Текст је резултат истраживања на пројектима: *Традиционална култура Срба – системи представа, обреда и социјалних институција* (бр.2157) и *Етницитет: савремени процеси у Србији, суседним земљама и дијаспори* (бр. 147023) које у целини финансира Министарство науке РС.

¹ Проучавања и теренска истраживања Срба у Батањи обављала сам заједно са колегиницом Мирославом Лукић Крстановић.

истраживања је на индикаторима и симболима (језик, вера, традиционални обичаји, норме, вредности, храна, музика и др.) стварног или замишљеног етничког заједништва и различитости на релацији *ми – они*, као и на етничким границама.²

У раду се анализирају основне одлике међунационалних односа који се успостављају на релацији *Срби – већинско мађарско становништво* и на релацији две мањинске заједнице – српске и румунске. Осим тога, разматрају се и фактори који су одлучујуће утицали на њихово обликовање у прошлости и данас. Иако је у току теренских истраживања обављено неколико интервјуа и неформалних разговора с виђенијим представницима мађарске и румунске заједнице, у раду се међунационални односи углавном посматрају из угла припадника српске мањинске заједнице у Батањи.³

* * *

Батања је данас градић на југоистоку мађарске жупаније Бекеш, на обали реке Јер, уз границу Мађарске и Румуније. То је вишенационална средина у којој живе Мађари, Срби, Румуни и Роми. Насеље потиче из раног Арпадовога доба, а од 18. века се убрзано развија. Статус варошице и право организовања сајмова добија 1839. године, а већ 1888. губи тај статус. Данашњи изглед града, за који је карактеристична решеткаста (ортогонална) структура, или распоред улица у виду шаховске табле, пројектовали су бечки инжењери после пада турске империје 1718. године. После Првог и Другог светског рата, из политичких и економских разлога Батања, доживљава стагнацију, а број становника се смањује. То је посебно уочљиво непосредно после Другог светског рата, када долази до промене друштвеног уређења и увођења социјализма у Мађарској, односно, до аграрне реформе и одузимања земље богатијим појединцима – такозвано кулачко питање. У потрази за већим могућностима запошљавања и бољим условима живота, најчешће је млађе, радно активно становништво одлазило у градове, а Батања је почела да стагнира. У то време, у месту престају са радом многе националне институције, али се оснивају нове, без националног предзнака – Задруга, Дом културе и сл. Међутим, тренд одласка младих из Батање настављен је, а траје и данас. Ипак, Батања поново добија статус града 1987. године, када почиње нешто брже да се развија.

Период транзиције, међутим, донео је нове промене, па и проблеме овом малом месту. Због реструктурирања привреде затворени су Задруга,

---

² О теоријско-методолошким аспектима проучавања Срба у Батањи видети опширније у: Мирјана Павловић, Појмовно-методолошки оквир проучавања етничког идентитета Срба у Батањи, Гласник Етнографског института САНУ 40, Београд 1991, 131-144.

³ У истраживању међуетничких односа, отежавајућу околност је представљало то што истраживачи не говоре ни румунски ни мађарски језик, па су разговори са румунским и мађарским казивачима вођени или на српском језику или преко преводиоца.

Радионица и још неки привредни субјекти, па многи Батањци остају без посла. Осим тога, иако је постала важно комуникационо место према Румунији, јер је у њеној непосредној близини отворен гранични прелаз, Батања тај свој потенцијал још увек није у потпуности искористила. Ипак, поред низа административно-управних надлештава (градоначелнички уред, окружни суд, царинска служба), у месту се данас налази и неколико просветних (три основне школе: мађарска, српска и румунска, као и једна средња школа), културних (Дом културе „Јожеф Атила“, Спомен-кућа „Молнар Пал“), али и спортских институција (стадион, хала и базен). Батањци су посебно поносни на СОС дечје село, а туристичку атракцију представља и законом заштићена природна средина.⁴

У таквом окружењу Срби живе већ вековима,⁵ са динамичном прошлoшћу очуваном, пре свега, у сећањима и предањима,⁵ али и са бројним савременим проблемима и противречностима, што се пројектује и на међунационалне односе.

* * *

Тачно време досељавања Срба у Батању није поуздано утврђено. Средином 16. века, Батања је била у власништву српског властелина Димитрија Овчаревића, заповедника Ђуле, али је у то време била мађарско место. Према попису становништва из 1557. године, од 17 породица била је само једна српска, да би 1563. године у месту биле забележене две српске породице.⁶ Већ у 17. веку, у једном извору помиње се ово насеље као српско село Мала Батања (Вак-тогња).⁷ Ипак, сматра се да се Срби у Батањи јављају у већем броју тек после Велике сеобе из 1690. године. Летопис Српске цркве у Батањи, пак, само наводи да су Срби најстарије становништво места и да се Мађари, а затим и Румуни, насељавају тек крајем 18. века.⁸ Сигурно је, међутим, да се средином 18. века ситуација полако мења. Тако су све породице (24) забележене 1720. године у Батањи биле српске,⁹ а већ попис из 1740. године, поред 37 српских, у месту региструје 3 мађарске и 1 румунску

⁴ Катица Силађи, *Батања, Уред за етничке и националне мањине у Мађарској, Самоуправа града Батање и Српски демократски савез*, Батања 1993, без стране.

⁵ О предањима и сећањима, као о значајним изворима проучавања етничитета, видети: Мирослава Лукић Крстановић, *Причања о животу: Срби у Батањи*, Етнички и културни контакти у панонско-карпатском простору, Посебна издања Етнографског института САНУ 42, Београд 1997, 91-101.

⁶ Душан Поповић, *Срби у Банату до краја осамнаестог века*, Српска академија наука, Посебна издања ССХХХИИ, Београд 1955, 32, 36, 211.

⁷ G. Jaksity, *Battonya atorok megszállás idején és a XVIII. sz. elején*, Battonya 1990, 7.

⁸ *Летопис Српске православне цркве у Батањи*, 16.

⁹ Иван Јакшић, *Из пописа становништва Угарске почетком XVIII века*, Војвођански музеј, Прилози и грађа 3, Нови Сад 1966, 16, 152-153.

породицу. Иако Срби одређују изглед места све до краја 19. века, подаци из 1834. године говоре о томе да се национални састав становништва у Батањи све више мења на њихову штету. Те године су забележене 84 српске породице, а 19 мађарских и 6 румунских породица.¹⁰ Процес смањивања српског становништва најочљивији је у 20 веку. Тако, већ према попису из 1905. године, Срби више нису најбројније становништво Батање. Од 12 872 становника, забележено је 8 144 Мађара, 2 602 Срба, 1 774 Румуна, 53 Немца, 216 Словака и 83 осталих.¹¹ Пред крај 20. века, 1980. године, у Батањи је регистровано само 600 Срба,¹² док су сами Батањци, према црквеној чланарини, сматрали да их има још око 100 до 150.

О првим Србима у Батањи зна се релативно мало. Нешто више података може се наћи у архивском материјалу, али већином о њиховом институционалном животу. Познато је да су Срби у Мађарској, од досељавања 1690. године, имали одређене привилегије које су, у различитом степену, обухватале право на исповедање православне вере, црквену самоуправу и школство на матерњем језику. Тако су 1755. године у Батањи постојале две српске цркве – једна стара, од плетери, посвећена св. Николи, и друга од дрвета, посвећена Богородици,¹³ која је изгорела у пожару 1843. године.¹⁴ Постојећа црква, Рождество пресвете Богородице, изграђена је у периоду 1778-1779. године, док се црквене матице воде од 1775. године.¹⁵ Године 1743, у оквиру парохије организована је и прва школа на српском језику – „Месна српска православна вероисповедна основна школа“, која је такође страдала у поменутом пожару. Крајем 19. века и у првим деценијама 20. века, Срби у Батањи оснивају низ организација различитог типа, чиме заокружују свој институционални живот. Поред три школске зграде у власништву цркве, у којима се обављало образовање на матерњем језику (две за дечачке и једна за девојчице), 1896. године изграђено је и прво српско забавиште у Батањи.¹⁶ Затим је, 1897. године, основана „Српска земљорадничка задруга“, с циљем да ради и на очувању културне традиције Срба, као и на стварању услова за образовање народности. Стога у њеном оквиру, почетком следећег века, настаје „Прва српска читаоница“, уз чију помоћ су формиране културна група и глумачка секција.¹⁷

¹⁰ К. Силађи, *Батања...*, без стране.

¹¹ *Српска православна митрополија карловачка по подацима од 1905*, Карловци 1910, 667-668, 1126-1127.

¹² *Попис становништва из 1980. године*.

¹³ *Српска митрополија карловачка око половине 18. века*, Сремски Карловци 1902, 75.

¹⁴ *Летопис српске цркве...*, 17.

¹⁵ У батањској цркви се и данас налазе најстарије црквене матице.

¹⁶ *Летопис српске цркве...*, 6.

¹⁷ Д. Урошевић, *Делатност Батањске земљорадничке задруге*, Народне новине, 4. јун 1968, 3.

Један значајан историјски догађај из 19. века обележио је у великој мери живот Срба и Румуна, и то не само у Батањи. Наиме, Румунска православна црква се налазилила под јурисдикцијом Карловачке митрополије до 1864. године, када се одвојила и постала самостална.¹⁸ Зато се Румуни, одмах по досељавању у Батању, прикључују већ постојећој српској богомољи, али се 1868. године отцепљују и оснивају самосталну парохију, а затим граде и своју цркву посвећену св. Георгију.¹⁹ Спор који је том приликом настао завршен је тако што су Срби исплатили Румуне, а задржали су цркву. Осим тога, Срби и Румуни су имали и заједничко гробље.

Двадесети век је донео неколико прекретница које су у великој мери измениле живот српске заједнице у Батањи. Први је репатријација из 1923. године, када се из Батање у новоформирану Краљевину Срба Хрвата и Словенаца, на Овче поље (Македонија) и Косово, организовано иселило 229 породица са 876 душа. У Македонији је тада никло ново насеље – Мала Батања.²⁰ Први негативан ефекат уочен је већ следеће школске године. Како је много деце отишло из места, затворена је једна школска зграда. Исељавање се наставило и у неколико наредних година, али не више организовано и у великом броју.²¹ Због репатријације замире рад и културне групе и глумачке секције. Српска заједница у Батањи више се никада није опоравила од те огромне депопулације.²² Ипак, и тако бројчано ослабљена, успела је да 1927. године изгради парохијски дом, да тридесетих година двадесетог века обнови културну групу, у којој је тада нарочито активна била позоришна секција, да оснује црквено певачко друштво, као и нека спортска друштва.²³ Дакле, у првим деценијама 20. века, Срби у Батањи су још увек представљали значајан друштвени слој. Старији и данас воле да причају о богатим и угледним Батањцима (кулацима, лекарима, бележницима и адвокатима), о најлепшим и најбогатијим српским светковинама, свадбама или баловима.²⁴

Други маркантан догађај, од посебног утицаја на ову заједницу, јесте већ поменута промена друштвеног уређења и увођење социјализма у Мађарској после Другог светског рата. Тада и многе српске породице губе земљу. У потрази за послом, они напуштају Батању и одлазе у градове, посебно у Сегедин и Будимпешту, где је њихова асимилација била знатно

¹⁸ Љубомир Церовић, *Срби у Румунији*, Нови Сад 1991, 154.

¹⁹ *Román ortodox templom*, Battonyai Újság, május 2001, 4.

²⁰ Ј. Трифуновски, *Нова Батања, Колонистичко насеље Срба из Мађарске у источној Македонији*, Војвођани ван Војводине, Посебно издање Матице српске, Нови Сад 1961, 3-23.

²¹ *Летопис српске цркве...*, 6-8.

²² О оптацији Срба из Батање видети у: Милан Мицић, *Одисеја батањских Срба*, Арт-Пројект, Зрењанин 2003.

²³ Исто, 7, 12, 13, 17.

²⁴ На основу интервјуа са Србима у Батањи.

бржа. После Другог светског рата замире рад Српског клуба и Читаонице, а потпуно нестају спортско друштво и тамбурашки оркестар. Српска школа бива изузета из црквене ингеренције и постаје државна установа под називом „Српска основна народна школа“, да би 1964. године променила име у „Српска основна школа“. Од 1969. године ради заједно са румунском школом, као „Српска основна школа“.²⁵ Поред школе, црква је једина српска институција која је остала у месту, али је њен утицај на заједницу био минималан.

Прекретницу представљају и пад социјализма и друштвено-политичка транзиција. Деведесетих година двадесетог века, у Мађарској је враћена национализована земља старим власницима, па се и међу Србима у Батањи јавља неколико имућнијих појединаца. Ипак, већина Срба у Батањи припадала је 2001. године сиромашнијем слоју становништва. С друге пак стране, транзиција је донела и нову законску регулативу о мањинама, којом су Срби – као и друге националне мањине – препознати као посебна мањинска заједница, са извесним колективним правима и на локалном и на државном нивоу. Тако су српска и румунска школа раздвојене 1992. године и од тада делују самостално. У саставу српске школе данас се налази и српско забавиште.²⁶ Осим тога, Срби у Батањи су, као и у другим насељима у Мађарској, 1995. године формирали своју народносну месну самоуправу. У једном периоду имали су и заменика градоначелника.

Наведене историјске околности утицале су на то да Срби данас у Батањи, ни по броју ни по свом социоекономском статусу, не чине више значајан слој. Исто тако, ове околности су у великој мери одређивале и међуетничке односе у месту.

* * *

Међунационални односи Срба и припадника других националних заједница у Батањи могу се посматрати у јавној и приватној сфери, и на личном и колективном плану. Колективни ниво припада јавној сфери и тада разматрамо однос између већинске и мањинске заједнице, као и релацију између два мањинска колективитета и њихових институција.²⁷ У анализи на приватном плану, предмет разматрања је однос појединаца и породица, припадника све три заједнице – српске, мађарске и румунске.

---

²⁵ К. Силађи, *н. д.*, без стране.

²⁶ *A battonyai Szerb Általános Iskola és Óvoda*, Battonyai Újság, május 1999, 6.

²⁷ Релације између Срба и Румуна у Батањи посебно су анализиране у раду: Mirjana Pavlović, *Sârbii și românii din Bătaonia (Hu). Problema inter-relațiilor dintre cele două comunități minoritare*, Interetnicitate în Europa centrală și de est, Colecția minorități 4, Complexul muzeal Arad, Arad 2002, 151-162.

Како међуетнички односи налазе свој одраз, с једне стране, у обичајној пракси, а с друге, у ставовима и вредностима припадника заједнице, различити облици међунационалних односа су илустровани у раду таквим примерима.

До Другог светског рата, Срби у Батањи у већој мери идеализују своју заједницу, приказујући је као компактну средину.²⁸ Породице су биле чврсте и нису се разилазиле, а друштвени и културни живот се у највећој мери одвијао у оквиру етничке оазе (српски сокак, црква, школа, српски клуб, читаоница и кафана, спортска друштва и тамбурашки оркестри). Тако затворена етничка средина неговала је, чувала и преносила елементе српске традиције, строго водећи рачуна да не дође до њихових промена или напуштања. У школи и у породицама говорило се само српским језиком. Поштовани су сви традиционални обичаји: „Није било слободно старе празнике напустити“. Истовремено, српска средина је спречавала и усвајање туђих културних елемената.

Дакле, етничке границе су биле дубоке, стабилне и тешко их је било прекорачити. Свака етничка заједница имала је своје институције и мешања у том домену најчешће нису толерисана. Строга ограничења углавном су се односила на контакте Срба и Мађара. По нашим казивачима, те две националне заједнице биле су у потпуности одвојене и живеле су паралелно, једна поред друге. Посебно одлучно спречавано је склапање мешовитих српско-мађарских бракова, па су они у то време били права реткост. Тако је још 1991. године било старијих особа које су се сећале и приповедале о првом предрадном мешовитом браку између Српкиње и Мађара, као и о скандалу који је он изазвао: „Па то су се сви чудили. Било је страшно, за породицу трагедија“.

Сличану дистанцу, а повремено и нетолеранцију, исказивало је и већинско становништво према Србима у Батањи. „У Хортијево²⁹ време су мрзели Србе; тада су Мађари мало тероризирали Србе“, или: „Срби нису српски престали говорити, али је требало да се чувају шта раде“ – истичу казивачи.

Ипак, ма колико била конзервативна па и искључива, српска средина није спречавала успостављање личних, мада често само површних контаката са припадницима мађарске заједнице. Нешто више су се с њима дружили млади, док су се старији само на улици љубазно поздрављали и евентуално

---

²⁸ О стереотипизацији и идеологизацији прошлости Срба у Батањи и о њиховој улози на релацији ми – они видети у: М. Lukić Krstanović, *Intra and Intergroup relations according to the Battonya Serbs' reports (1990-1991)*, Meeting of cultures-conflicts of cultures, Lectures of Vth International Conference on Ethnographic Nationality Research, Bekescsaba – Budapest 1995, 281-285.

²⁹ Миклош Хорти, регент Краљевине Мађарске од 1920. до 1940. године.

застајали у разговору, али су се ретко посећивали. Известан степен толеранције, па и поштовања другог, показиван је и на тај начин што ни српске породице нису радиле на мађарске празнике, посебно не на земљи: „Дали смо част“.

Једино што се у то време толерисало, на шта се чак и благонаклоно гледало, било је знање мађарског језика. „Како може: ја нећу мађарски да говорим, ја нећу мађарски да учим, јер ја сам Србин, а у Мађарској хоћу да живим. У ту државу што живим држим да треба научити језик“. Његова употреба, међутим, била је строго забрањена у кући и у српској школи: „Код мог оца у кући није се смео проговорити мађарски“. Или: „Ако смо у школи говорили мађарски учитељ би нам одмах ударио шамар“.

Исто тако границе су за припаднике виших друштвених слојева српске и мађарске заједнице, мада ретко, биле флексибилније. Међу богатим Србима било је и породица које су одржавале блиске везе са Мађарима: „Када смо били свечари на Св. Јована, било је и Мађара. Мој отац је знао да живи с њима и долазили су. Долазили су и када смо клали“.

За разлику од оштрих ограничења која су важила за односе између мањинске и већинске заједнице, етничке границе између Срба и Румуна биле су знатно пропустљивије. Чак и у првој половини прошлог века, када је традиционална култура обе заједнице била најчвршћа, а оне најкомпактније и најзатвореније – Срби и Румуни – одржавали су блиске пријатељске везе, а њихове породице су се дружиле и посећивале: „Румуни су долазили на нашу игру, а ми смо у румунској кафани имали наш сто“. У прослављање српских празника улазили су елементи румунског порекла, деца су добијала румунска имена и *vice versa*, а да то у обе заједнице није сматрано негативном појавом.

Ни мешовити брак између Срба и Румуна није био забрањен. Само према подацима румунске цркве у Батањи, од почетка 20. века било је годишње између 15-20% мешовитих бракова између Срба и Румуна.³⁰ „Са Румунима је одувек било мешања; то је исто“, наводе информатори. Када је у питању српско-румунски мешовити брак, венчање се одвијало у младиној, а крштење деце – у очевој цркви, што говори о томе да је нова породица живела у складу с нормама заједнице из које потиче мушкарац. То, међутим, није доводило до потпуне асимилације жене, већ је, напротив, допринело мешању традиција и већ разматраном осећању блискости између две заједнице.

У првој половини 20. века није била ретка ни појава да припадници и српске и румунске заједнице, поред матерњег и мађарског језика, знају и румунски, односно српски језик. Њихово познавање, за разлику од мађарског, није представљало обавезу већ потребу. Наиме, у то време се сматрало учитивим бар поздравити комшију на његовом матерњем језику, што неки

---

³⁰ *Protocolulu Cununatiloru Bataniu 1902-2000.*

истраживачи називају формом банатске учитивости.³¹ Ипак, Мађари су ређе говорили румунски или српски језик.

Треба нагласити да у том периоду, ако их је и било, нису запамћени примери институционалне и јавне сарадње Срба са Мађарима и Румунима.

* * *

После Другог светског рата, те поменутих друштвено-политичких промена у Мађарској и депопулизације српске заједнице, живот Срба у Батањи пружа потпуно другачију слику. Већина мањинских организација се постепено гаси, а српска заједница у насељу постаје све мање активна и видљива. Једине две институције које су опстале, као што се из предходног излагања види, јесу српска црква и школа. Међутим, због увођења социјалистичког друштвеног уређења и бар прокламоване атеизације, активности и утицај српске цркве замиру, а религиозни живот постаје крајње редукован, прикривен, па и тајан. Српска школа се изузима из ингеренција српске цркве и постаје мешовита српско-румунска школа, а свака сарадња између цркве и школе нестаје.

Још израженије промене јавиле су се у традиционалној култури. У српској школи се све чешће говорило мађарским језиком, иако на то Срби нису благонаклоно гледали, посебно не они старији: „Некада су биле српске школе, а сад су мађарско-српске“. Ни у ендогамним породицама српски језик више није био једини, па ни преовлађујући вид комуникације: „Моја ћерка се помађарила. У кући говори мађарски и дете јој ни не зна наш језик, иако је удата за Србина“. Осим тога, обичајна пракса је у великој мери бивала редукована. Нестали су скоро сви религиозни елементи, а поједини обичаји су сасвим напуштени. Опстало је само обележавање најважнијих празника, и то са понеким традиционалним елементом који је уклопљен у општи световни модел.

Срби у Батањи сматрају да је етничка дистанца између њих и већинског становништва – која је испољавана кроз нетолеранцију, лошије односе и заоштреније ставове – најизраженија била непосредно после Другог светског рата: „Када су комунисти дошли на власт похапсили су све угледније Србе. Када су српски празници, мало смо се склањали“. Или: „После рата, славе су биле скромније него раније, били смо тиши“. Ипак, нетолеранција је најчешће приписивана власти, а не мештанима Мађарима.

Временом је, међутим, дошло до знатног слабљења етничких граница и постепеног, али знатног успостављања дубљих међунационалних односа између српске и мађарске заједнице, посебно на личном плану. Срби и Мађари су заједно радили, много чешће су се посећивали и, поред

---

³¹ Арпад Лебел, *Социјално-историјски аспекти етничког плурализма у Војводини*, Етнолошки преглед 4, Београд 1962, 29.

комшијских, изграђивали су и ближе пријатељске односе. „Шездесетих година почеле су задруге. И онда увек сви заједно – и Срби и Румуни и Мађари. Заједно по задругама, заједно на радном месту, заједно у Дому културе“. Истовремено, у српској заједници је нагло порастао и број мешовитих српско-мађарских бракова: „Од 1940. године почиње мешање. Сада више немамо чистих породица“. То је довело и до промене односа према њима, па их већина, посебно млађих, припадника српске заједнице није више сматрала негативном појавом. Старији су, пак, остали доследни свом схватању да мешовити брак сигурно, макар у каснијим генерацијама, води до неумитне асимилације, без обзира на то који је од супружника мађарског порекла.

Исто тако су Срби у Батањи – чак и у ендогамним, а посебно у мешовитим породицама – све више усвајали обрасце већинске културе, као што је прослављање и српских и мађарских празника, а прихватили су и сасвим нове обичаје, непознате њиховој традицији. „Испрва се имендан није славио, а од када смо се помешали с Мађарима, ми славио. Преузели смо од Мађара и Дан мртвих, јер је леп обичај“.

Вишенационалне породице, мешовите школе и институције утицале су и на схватање и интерпретацију међуетничких контаката. Према другим етничким групама изражавао се толерантнији став, а покушавали су се пронаћи и неки модели заједништва, па су се Срби и Мађари посећивали чак и за празнике: „Сада већ када смо се толико помешали, и Мађари знају када нам је имендан и слава, па дођу без да их зовеш“.

У послератном периоду, односи између српске и румунске заједнице још више су се продубљивали, а међу њима је расло осећање блискости и заједништва. Брак између припадника те две заједнице и даље се није доживљавао као мешовит, или бар није имао негативно значење. Тако већина наших казивача, говорећи о мешовитим браковима, није ни помињала брак с Румунима, већ само са Мађарима. Разлог томе може бити и чињеница да су многи од њих у својој ближој или даљој родбини имали неког ко је био румунског порекла. Осим тога, а за разлику од српско-мађарских бракова, у српско-румунским породицама обично није долазило до асимилације, већ пре до усклађивања различитих традиција. Тако Српкиња у браку с Румуном наводи да у породици славе оба Божића, али да је за румунски веће славље, док се њен српски Божић само обележи. Или, казивачица удата за Румуна, чији је отац Србин а мајка Румунка, иако не слави српски Божић, за румунски Божић пече посебан колач – *здравље*, што је елемент комплекса српских божићних обичаја.³²

---

³² Мирослава Лукић Крстановић и Мирјана Павловић, *Божићни обичаји Срба у Батањи*, Етнографија Срба у Мађарској 4, Мађарско етнографско друштво у Будимпешти, Будимпешта 2003, 85-98.

Треба нагласити да примери јавних или институционалних односа ни у послератном периоду нису забележени. Казивачи наводе само спорадичне примере међунационалне сарадње, али на личном плану. Тако се помиње да су појединци из других националних заједница свирали у Српском тамбурашком оркестру, или да је увек било Румуна и Мађара који су волели да дођу на српски бал или весеље.

* * *

С падом социјализма и увођењем транзиције у мађарско друштво, и српску заједницу у Батањи захватају познати процеси оживљавања религије, ретрадиционализације и реетнификације. Полако се обнављају старе мањинске организације, а оснивају се и нове. Успоставља се сарадња између српске цркве, школе и самоуправе. Иконе се скидају с тавана, а поједине породице поново почињу да славе Крсно име. Мањинске организације (српски клуб, самоуправа) постају центри друштвеног живота, али се јављају и као обнављачи и организатори појединих српских празника и светковина, односно – као чувари културне баштине. Тако црква и самоуправа заједно организују прославу црквене славе – *бучуре*, која се данас слави и као Дан Срба у Батањи. У школи се поново прославља Свети Сава, а обнављају се и неки стари обичаји у којима су деца главни актери. На пример, последњих година, ученици српске школе организују *звездаре* – обредну поворку деце која на Бадње вече иду од куће до куће носећи звезду и певајући пригодне песмице.³³

Срби у Батањи сматрају да су током времена, посебно у периоду после Другог светског рата, постали отворенији и изградили знатно толерантнији однос према другим националним заједницама у Батањи, посебно према већинском становништву, па они данас сличне флексибилније ставове очекују и од Мађара. „Раније није било преузимања, а сад је само једносмерно“. „Могли би Мађари нешто од нас узети, кад смо већ ми од њих толико прихватили“. Осим тога, ставови према другима данас нису само уопштени, већ се уз етничке стереотипе, посебно негативне, најчешће наводе и конкретни примери. „Има у комшилуку једна српска породица, и ми када се сретнемо, само српски говоримо, а комшија Мађар, када то чује, каже: ‘Само мађарски да и ми други разумемо’. Ја му одговорим: ‘Научи српски, од када станујеш овде са Србима; како смо ми мађарски научили“. Или: „Наш зет шест година слуша и дан и ноћ српску реч, и неће да проговори. Када сину говори о нама, каже *мама* и *деда*, и то је једино што хоће да каже на српском, али и то каже тек некако да вуче на мађарски“. Исто тако, забележено је и мишљење да у мешовитим срединама треба обавезно учити језике свих етничких група.

Супротно послератним преовлађујућим процесима приближавања све три заједнице, јачање свести о угрожености од асимилације већинског,

---

³³ Исто.

мађарског окружења, које се данас јавља и у српској и у румунској мањинској заједници, изменило је донекле однос међу њима, па се они више не доживљавају исто. Срби чак сматрају да су Румуни мање захваћени асимилацијом: „Румуни се боље држе и умеју више да покажу него ми Срби“. Исто тако, познавање српског и румунског језика више није тако честа појава, као што је то било у периоду пре Другог светског рата. Тако казивачица средњих година наводи да су њени родитељи Срби, па се у њиховој кући говорио само српски језик. Међутим, како су они знали и румунски језик, кад год нису желели да деца знају о чему разговарају, они су говорили румунски. Осим тога, поворке сличне *звездарима*, из групе коледарских божићних обичаја, јесу *коринђање* и *вертеп*. Поједини, посебно старији припадници српске заједнице, међутим, сматрају и наглашавају да су само *звездари* српска поворка, док је *коринђање* румунски обичај, а *вертеп* – мађарски, па Срби у Батањи не треба ни да их практикују ни да те називе користе за своју поворку. Чињеница је, међутим, да се, на пример, *вертеп* јавља и код Срба у Војводини.³⁴

На крају, треба истаћи да добри међунационални односи, толеранција, суживот и прожимање култура у савременим мултикултурним окружењима, какво је и Батања, свој најдубљи израз имају у формирању двојног или вишеслојног идентитета.³⁵ Међутим, како у досадашњем истраживању Срба у Батањи није посвећивана посебна пажња том проблему, он ни у овом раду није посебно разматран. Ипак, треба напоменути да истраживачи других српских енклава у Мађарској долазе до закључка да припадници српских заједница, у највећем проценту, сматрају да двојни идентитет (односно етничка граница унутар појединца) није могућ, мада се знаке његовог развоја ипак јављају код најмлађих чланова заједнице.³⁶

За разлику од претходник периода, у последњих десетак година се у Батањи све чешће успостављају међунационални односи и на колективном плану. Српска мањинска самоуправа данас блиско сарађује са Батањском месном самоуправом. Срби партиципирају у локалној власти, а неколико година су имали и заменика градоначелника. Затим, њихова Самоуправа, као и друге институције, присутне су, макар на нивоу представника, на свим

³⁴ Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*, Београд 1998, с. в. вертеп.

³⁵ О феноменима двојног, вишеслојног и регионалног идентитета у другим српским дијаспорама видети у мојим радовима: Мирјана Павловић, *Двојни идентитет – Срби у Чикагу*, Етнолошке свеске 9, Нови Пазар 1989, и Mirjana Pavlović, *Sârbiî din Timișoara. Identitatea bănățeană, Regiuni, etnii și identități regionale*, Colectia minorității, Complexul muzeal Agad, Arad 2007, 188-200.

³⁶ Младена Прелић, *Етничка егзогамија као фактор конструкције идентитета: Пример Срба у Будимпешти и околини*, Гласник Етнографског института САНУ LIII, Београд 2005, 63-64.

месним, јавним светковинама поводом државних или локалних празника.³⁷ Тако је, на пример, на прослави државног празника – Дана револуције 1956, одржаној 23. октобра 2001. године, представник српске самоуправе одржао пригодан говор и положио венац на споменике Петефију и Кошуту. Исто тако, у официјелну прославу Дана Батање званично се укључује и Српска самоуправа, па је тим поводом, на пример, 2001. године у Српском клубу приређена изложба „175 година Матице српске“, а и ученици српске школе изложили су у Дому културе своје цртеже, на пригодној изложби о црквама у месту. С друге стране, као организатори прославе Дана српске културе у Батањи, поред српске цркве и самоуправе, као што је већ речено, јављају се и Самоуправа града Батање и Дом културе „Јожеф Атила“, а у официјелној прослави увек партиципира неко од званичника Батање, најчешће градоначелник.

Последњих година, и Српска и Румунска самоуправа сарађују и на локалном и на националном нивоу, пре свега у решавању мањинског положаја. С друге стране, када год припадници српске или румунске заједнице не могу да задовоље неку своју личну потребу у оквиру мреже организација своје заједнице, они се првенствено окрећу мањинским институцијама друге групе, а не институцијама већинског друштва, посебно ако желе да очувају макар мањински статус. Наиме, казивачи обе групе сматрају да је асимилација у оквиру организација већинског друштва израженија, лакша, бржа и свеобухватнија, док и српске и румунске мањинске организације, поред тога што не врше директну асимилацију неприпадника, често остављају и простор за очување неких њихових етничких карактеристика. Осим тога, оне им омогућавају да очувају и свест о мањинској припадности, што се данас процењује као веома значајно. Тако, на пример, Румуни данас имају свој хор, а Срби га немају. У њиховом хору певају и српкиње, а на репертуару су, поред румунских, и српске песме.

* * *

Успостављање међуетничких односа и формирање граница између српске заједнице, с једне стране, и Мађара и Румуна, с друге стране у прошлости је зависило, а и данас зависи, од низа различитих фактора.³⁸ Неке од њих смо већ поменули. Тако, казивачи мешовити брак сматрају једним од основних разлога продубљивања веза између Срба и Мађара, али и узроком губитка српских етничких обележја у мешовитим породицама: „Зато што је

³⁷ О прослави државних празника у Батањи видети у: Мирослава Лукић-Крстановић, *Срби у Батањи: Етничка амблемизација светковина*, Положај и идентитет српске мањине у југоисточној Европи, Одељење друштвених наука САНУ књ. 25, Научни скупови књ. СХ, Београд 2005, 347-348.

³⁸ Анализу фактора који утичу на етничитет видети у: Мирјана Павловић, *Фактори етничности Срба у Батањи*, Гласник Етнографског института САНУ ХЛП, Београд 1994, 193-199.

мешано, ни српски језик се не говори више“. Ипак, треба истаћи да су мешовите породице доприносиле томе да се у њима и Мађари упознају са српском културом и традицијом.

Други важан фактор утицаја чине институције, како оне мањинске групе, тако и оне већинског друштва. Мањинске установе су обично спречавале међуетничке контакте: „На сокаку смо се дружили, али је свако ишао на своју игру“. Месне организације без етничког предзнака (Задуга и Дом културе), ширећи после Другог светског рата, пре свега, социјалистичке идеје и културни образац, доприносиле су међуетничким контактима и зближавању, посебно млађих чланова српске и мађарске заједнице. Али, како су такве институције ипак фаворизовале мађарске културне вредности, казивачи их пре виде као значајан узрок наглог пораста мешовитих српско-мађарских бракова и асимилације, него као фактор прожимања култура двеју заједница. „Онда је у том Дому (културе) постојала и плесна група чији су чланови били представници свих етничких група. Тамо су се ови млади упознали и када је требало да се жене, овамо, онамо, нисмо ни приметили, ето удала се за Мађара, или се оженио Мађарицом“. Међутим, етнички мешовите организације, као и мешовити брак, ако се у њима негују елементи обе културе, могу доприносити не само упознавању културе друге заједнице, већ управо и продубљивању међунационалних односа.

Флексибилности граница, као и осећању извесног степена заједништва између Срба и Румуна, у првом реду је допринела иста верска припадност, као и заједничка црква и школа у прошлости. Различите расправе, па и сукоби који су при раздвајању цркава вођени, иако су у извесној мери познати припадницима обе заједнице, нису оставили веће трагове или нетрпељивост у свести њихових чланова. Напротив, данас се некадашње заједничке парохија и школа пре доживљавају као узрок блискости и разлог за сарадњу.

Већ смо поменули да је на формирање етничких граница у предратном периоду утицао и друштвени статус појединаца и породица, односно, да су у то време нешто ближе међунационалне везе биле могуће само између припадника истих друштвених слојева.

У току дугог периода живота Срба у Батањи, на статус њихове мањинске заједнице у ширем друштву одлучујуће је утицала законска регулатива, посебно она која се односи на положај и права мањина. Мањински закони су стварали општу друштвену климу и на тај начин значајно одређивали и различите облике међунационалних односа.

Срби у Мађарској су у аустријској царевини, као што је већ наглашено, имали неку врсту црквене и просветне аутономије. Такав положај гарантован је и различитим законима и правним актима, од привилегија хабзбуршког цара Леополда (1690), које су са извесним измена касније потврђивали Марија Терезија и Јосиф II, преко закона којим су Србима призната грађанска права у Угарској (1790-91) и закона из 1868. године, па до

данашњег Устава Републике Мађарске и Закона о правима националних и етничких мањина из 1993, којима је уведен појам *самоуправа* и којима су гарантована права мањина на културну аутономију.³⁹

Последњих година, Мађарска законском регулативом о мањинским правима иде корак испред међународних стандарда тзв. западних демократија, које се најчешће задовољавају забраном дискриминације и гарантовањем индивидуалних слобода и припадницима мањина, док се држава према мањинском питању најчешће поставља неутрално. Мађарска, пак, на многим пољима примењује тзв. позитивну дискриминацију, а држава издваја посебна средства за мањинско школство и културне активности.⁴⁰ Декларисана права, међутим, у пракси се често не примењују. Највише приговара Срби имају, као и друге мањинске заједнице, на пример, на то да још увек немају свог представника у Парламенту.⁴¹ Осим тога, они сматрају да су измене Закона о мањинама из новембра 2005. посебно неповољне за српску заједницу, јер, између осталог, захтевају да се бирачи званично изјасне о својој националности да би били увршћени у бирачки списак.⁴²

Ипак, као што то и претходно излагање показује, данашња правна регулатива отвара могућност за оживљавање старих мањинских институција, те за њихов активнији рад – како на нивоу заједнице, тако и на нивоу насеља и државе, као и за стварање нових, чија би активност у већој мери задовољавала актуелне потребе српске мањине у Батањи. Тиме се отвара не само могућност за очување културне баштине него и за њен развој, а сама мањина постаје видљива и прихватљивија у ширем друштву.

Дакле, стварајући општу друштвену климу, законска регулатива је утицала на хомоген и релативно аутономан живот српске заједнице до Другог светског рата, с једне стране, али и на релативно слабе међуетничке односе између већинског и мањинског становништва, с друге стране. Удаљавању те две заједнице, а повремено и њиховим заостренијим односима у прошлости, посебно су доприносили периоди криза у ширем друштву. Наши казивачи виде неке сличности између Хортијеве владе и промене политичког уређења у Мађарској непосредно после рата. Исто тако, законска регулатива је омогућила

---

³⁹ Опширније у: Mirjana Pavlović, *Minority institutions – Serbs in Battonya*, The Minorities at the turn of Millennium (chance, possibilities, challenges), 7th International Conference on Ethnographic Minorities Research, Békéscsaba – Budapest 2001. и у наведеној литератури.

⁴⁰ Милица Павлов, *О животу српске мањине у Мађарској*, Положај и идентитет српске мањине у југоисточној Европи, Одељење друштвених наука САНУ књ. 25, Научни скупови књ. СХ, Београд 2005, 529-530.

⁴¹ Пера Ластих, *О положају Срба у Мађарској*, Положај и идентитет српске мањине у југоисточној Европи, Одељење друштвених наука САНУ књ. 25, Научни скупови књ. СХ, Београд 2005, 198-202.

⁴² А. Исаков, др Милица Павлов, председник Земаљске самоуправе Срба у Мађарској, *Страх од новог изборног закона*, Политика, 29. новембар 2005, 2.

успостављање ближих институционалних односа између тих заједница у транзиционом периоду.

На крају можемо закључити да су и на нивоу заједнице и институција, али и на личном плану, међунационални односи између Срба и већинских Мађара у Батањи прошли дуг пут – од потпуне одвојености две заједнице у периоду пре Другог светског рата, до институционалне сарадње, складнијих и дубљих пријатељских веза између њихових припадника, као и да преовлађујуће мешовитих породица у српској заједници у савременом тренутку. Међунационални односи између Срба и Румуна, пак, и на институционалном и на личном плану били су у току целог посматраног периода обележени толеранцијом и флексибилношћу граница, мада се данас бележи изванредан степен удаљавања те две заједнице.

Mirjana Pavlović

International Relations: Serbs in Battonya

This paper deals with international relations between the Serbian minority community and the Hungarian majority in Battonya, and in addition, the relations between the two minority groups – Serbs and Romanians, from historical perspective, with a special emphasis on the attitudes of the Serbian minority. Various levels and types of the inter-relations among these communities are being assessed and analyzed – on public, private, individual and collective level. Moreover, the paper discusses the most important factors that have influenced the creation of ethnic boundaries between the Serbs and Hungarians and Romanians on the other side.

Key words:

International relations, ethnic boundaries, tolerance, ethnicity

The analysis shows that the inter-relations between the Serbs and Hungarians have gone through different stages: from a total separation before WW II, following their institutional cooperation later, to harmonious and deeper personal relations of the members at present. On the other hand, the inter-relations of the Serbs and Romanians, during the whole period, were marked by a mutual tolerance and ethnic boundary flexibility, though recently, there has been some degree of separation between the two.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(497.11)(082)

316.7(497.11)(082)

КУЛТУРА у трансформацији / главни и одговорни уредник Драгана Радојичић ; [превод Јелена Чворовић]. - Београд : Етнографски институт САНУ, 2007 (Београд : Академска издања). - 235 стр. ; 24 см. - (Зборник / Српска академија наука и уметности, Етнографски институт, ISSN 0351-1499 ; 23)

На спор. насл. стр.: Culture in Transformation. - Упоредо срп. текст и енгл. превод. - "Радови у овом Зборнику резултат су рада на пројектима: Савремена сеоска и градска култура - путеви трансформације, Традиционална култура Срба - системи представа, обреда и социјалних институција, Србија између традиционализма и модернизације - етнологска и антрополошка проучавања културних процеса, Антрополошко испитивање комуникације у савременој Србији и Етницитет: савремени процеси у Србији, суседним земљама и дијаспори" --> полеђина насл. листа. - Тираж 500. - Напомене и библиографске референце уз сваки рад.

ISBN 978-86-7587-042-5

1. Радојичић Драгана

а) Етнологија – Србија – Зборници

б) Културна антропологија – Србија – Зборници

COBISS.SR-ID 141819148